

## OLMAK YA DA OLMAMAK: II. MEŞRUTİYET YILLARINDA İTTİHATÇILAR VE BEKTAŞİLER (1908-1918)

*To Be, or not to Be: Unionists and Bektashis in the Second Constitutional Era (1908-1918)*

### Sein oder Nichtsein: Anhänger des Komitees für Einheit (İttihatçılar) und die Bektaschi in den Jahren der II. Verfassungsperiode (1908-1918)

Eray YILMAZ\*

ÖZ

1826'da Yeniçeri Kırımıyla birlikte onlarla iş birliği halinde görülen, dahası Yeniçerileri kıskırttıkları ileri sürülen Bektaşî tekkesi de tasfiye edilmek, tekkenin geleneksel inancı dönüştürülmek istenmişti. 1826'da ve bu yılı takip eden yıllarda tekkenin bazı din adamları idam edilmiş, bazı din adamları sürgüne gönderilmiş, önemli miktarda malı müsadere edilmiş, bazı tekkelerin başımsa Sünnî din adamları atanmıştı. Bektaşî tekkesini geleneksel özelliklerinden tasfiye ve Sünnileştirme politikası 19. yüzyıl boyunca sürüp gitmiş, 1826'da başlayan söz konusu politika, Tanzimat dönemi ve ardından II. Abdülhamid döneminde de istikrarlı bir biçimde uygulanmıştı. Tasfiye ve Sünnileştirme politikasına karşı Bektaşîler direnmiş, kendi inanç ve ritüellerini ayakta tutmaya gayret etmiş, tekkelerine ve din adamlarına sahip çıkmaya çalışmışlardı. II. Abdülhamid rejiminin meydana getirdiği ve on yıllarca süren istibdat rejimi nihayet II. Meşrutiyet'in ilanı ile sona ermiş, Hürriyet, Bektaşîler tarafından da sevinçle karşılanmıştı. Bu yıl Bektaşîler de Hürriyet'e kavuştukları ümidine kapılmışlar, artık kimliklerinin tanınmasını çeşitli yollarla meşrutiyet hükümetlerinden talep etmişler, dilekçeler yazmışlar, kendi din adamlarının tekkelerin başına

\* Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul/Türkiye. erylilmaz@yildiz.edu.tr

getirilmesini talep etmişlerdi. Bu makale II. Meşrutiyet yıllarında Bektaşiler ile meşrutiyet yıllarındaki hükümetler ve İttihat ve Terakki Hükümeti arasındaki ilişkiyi araştırmakta, Bektaşilerin Hürriyet'ten beklentilerini, kimliklerinin tanınması arayışlarını bir başka ifadeyle yasal sınırlar içinde olmak ya da olmamak sürecine odaklanmaktadır. Makale, İttihatçıların önce denetleme ve ardından tam iktidar oldukları döneme odaklanmakta, 1908-1918 yılları arasında İttihatçı iktidarın Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar sürdürdüğü ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında gerçekleştirdiği Bektaşi siyaseti, Bektaşilerin söz konusu siyasetten beklentileri ve tepkilerini incelemektedir. Makale aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin iktidar döneminde Baha Sait ile başlayan ve ardından Mehmet Fuad ile önemli bir aşamaya ulaşan Bektaşi araştırmalarını da incelemekte, bu araştırmaların İttihat ve Terakki'nin gündeme getirdiği milliyetçilikle ilişkisini Bektaşilerin tepkisiyle birlikte değerlendirmeye çalışmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** İttihat ve Terakki, İttihat ve Terakki ve Bektaşiler, II. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Bektaşiler, Cihan Harbi ve Bektaşiler.

## ABSTRACT

Together with the Janissary Massacre in 1826, the Bektashi dervish lodge, that was seen in liaison with the Janissaries and, moreover, was alleged to have incited them, was wanted to be disbanded and the traditional belief of the lodge was wanted to be converted. In 1826 and in the following years, some religious leaders of the lodge were executed, some religious leaders were exiled, a significant amount of property was confiscated, and Sunni religious leaders were appointed to the head of some lodges. The policy of Sunization and disbanding of the Bektashi lodge continued throughout the 19th century, and this policy, started in 1826, was consistently applied in the Tanzimat Reform Era and during the period of Sultan Abdulhamid II. Bektashis resisted the policy of disbanding and Sunization, strived to keep their beliefs and rituals alive, and tried to protect their lodge and religious leaders. The autocracy which was constituted by the regime of Sultan Abdulhamid II and lasted for decades, has finally ended with the Second Constitutional Era. The Liberty was welcomed with joy by Bektashis. That year Bektashis entertained hope that they reached the Liberty, demanded in various ways from the constitutional government to finally recognize their identity, wrote petitions, and demanded that their religious leaders be appointed as heads of the lodges. This paper analyses the relation between Bektashis and the governments in the constitutional years and the government of Union and Progress during the Second Constitutional Era, and focuses on the expectations of Bektashis from the Liberty, their search for recognition of their identities, in other words the process of being, or not being, within legal limits. The paper focuses on the period when the Unionists were, first, in control and, then, in full power. It analyses the Bektashi politics that the Unionist power continued between 1908-1918 until the First World War and realized during the First World War, and the Bektashis' expectations from this politic and their reactions. The paper also analyses the Bektashi researches, that started with Baha Sait in the governmental period of the Union and Progress and then reached an important stage with Mehmet Fuad, and tries to evaluate the relation between these studies and the nationalism brought up by the Union and Progress together with the reaction of the Bektashis.

**Keywords:** Union and Progress, Union and Progress and Bektashis, the Second Constitutional Era, the Second Constitutional Era and Bektashis, World War I and Bektashis.

## ZUSAMMENFASSUNG

Im Zusammenhang mit der Zerschlagung der Janitscharen (Yeniçeri) im Jahre 1826 sollte auch das Bektaschi Derwischkloster, von dem die Machthaber glaubten, dass es gemeinsame Sache mit den Janitscharen machte und ihm sogar vorwarfen, diese angestachelt zu haben, liquidiert und der traditionelle Glaube des Derwischklosters konvertiert werden. Im Jahre 1826 und in den darauf folgenden Jahren wurden einige der Geistlichen des Derwischklosters hingerichtet, andere Geistliche wurden ins Exil geschickt und ein Großteil des Vermögens des Derwischklosters wurde beschlagnahmt und bei einigen Derwischklöstern wurden sogar sunnitische Geistliche als geistliches Oberhaupt ernannt. Die Politik der Liquidierung des Bektaschi Derwischklosters von seinen traditionellen Wurzeln und die Politik der Sunnitierung hielt im ganzen 19. Jahrhundert an und die besagte Politik, die im Jahre 1826 begann, wurde auch in der Tanzimat-Periode und im Anschluss daran auch in der Periode des Sultans II. Abdülhamids konsequent praktiziert. Die Bektaschi leisteten Widerstand gegen die Politik der Liquidierung und der Sunnitisierung und waren bemüht, ihren eigenen Glauben und ihre Rituale aufrechtzuerhalten und traten für ihre Geistlichen ein. Die Gewaltherrschaft, die durch das Regime des Sultan Abdülhamid II. hervorgebracht wurde und mehrere zehnjahre lang anhielt, ging schließlich mit der Ausrufung der II. Verfassungsperiode zu Ende und die Freiheit, die dann kam, wurde von den Bektaschi mit Freude aufgenommen. In diesem Jahr hegten auch die Bektaschi die Hoffnung, dass sie die Freiheit erlangt hätten und verlangten sogar von den Regierungen der Verfassungsperiode auf verschiedenen Wegen, dass man ihre Identität anerkennen möge und schickten hierzu Anträge und verlangten, dass ihre eigenen Geistlichen als Oberhäupter ihrer Derwischklöster ernannt werden sollten. Die vorliegende Arbeit untersucht die Beziehungen in den Jahren der II. Verfassungsperiode zwischen den Bektaschi und den Regierungen und der Regierung des Komitees für Einheit und Fortschritt (İttihat ve Terakki Hükümeti) und befaßt sich mit den Erwartungen der Bektaschi, welche sie sich von der Freiheit erhofft haben und geht auf ihre Suche nach der Anerkennung ihrer Identität ein, mit anderen Worten, konzentriert sich diese Studie auf den Prozess ihres Seins oder Nichtseins innerhalb der gesetzlichen Grenzen. Die Studie konzentriert sich zuerst auf die Kontrolle, die von der Regierungspartei des Komitee für Einheit und Fortschritt ausgeübt wurde und fokussiert sich dann genau auf die Periode, in der Regierungsmacht von ihnen übernommen wurde und untersucht die Bektaschi-Politik der Regierungspartei des Komitees für Einheit und Fortschritt, die sie in den Jahren 1908-1918 bis in die Jahre des Ersten Weltkrieges hinein verfolgt hat und geht dann auf die Erwartungen und Reaktionen der Bektaschi ein, die

sie sich von der besagten Politik erhofft haben. Die Studie befasst sich zugleich auch mit den Forschungsarbeiten über das Bektaschitum, die in der Regierungsperiode des Komitees für Einheit und Fortschritt von Baha Sait gestartet wurden und später durch die Mitwirkung von Mehmet Fuad eine wichtige Etappe erreicht haben und versucht darüber hinaus auch das Verhältnis dieser Forschungsarbeiten, die zum Nationalismus des Komitees für Einheit und Fortschritt bestand, zusammen mit den Reaktionen, die seitens der Bektaschi gegeben wurden, zu bewerten.

**Schlüsselwörter:** Das Komitee für Einheit und Fortschritt (İttihat ve Terakki), İttihat ve Terakki und die Bektaschi, II. Verfassungsperiode, die II.Verfassungsperiode und die Bektaschi und der Weltkrieg und die Bektaschi.

## Giriş

İttihat ve Terakki'nin iktidar yılları içinde Bektaşî sorununu çalışmak oldukça zor görünüyor. Bu zorluk, çalışmanın yöntemi, konunun değerlendirilmesi ve yorumlanması zorluklarından ziyade, çalışma için elde yeterince veri bulunmamasından kaynaklanıyor. İttihat ve Terakki, her ne kadar Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlasa da 1908'de derhal ve kesin bir iktidar meydana getirememiş, 1908-1913 yılları arasında bir denetleme iktidarı kurmuştu. Tam iktidar yılları ise ancak 1913-1918 yılları arasında gerçekleşmişti. Denetleme iktidarı yıllarında, Osmanlıcı bir yaklaşım ve liberal ekonomi politikaları öne çıkmış, Balkan mağlubiyeti ve Cihan Harbi'nin etkisinde biçimlenen tam iktidar dönemindeyse, milli iktisat çizgisinde Türk milliyetçiliğine dayanan bir program uygulamışlardı. İttihatçıların her iki döneminde de açık ve somut bir Bektaşî programları olmamış, dolayısıyla hükümet kaynaklarından yansıyan bir belge saptanamamıştır. Öte yandan, laiklik politikası sivil otoritenin diyanet üzerinde kurmak istediği egemenlik biçiminde sürmüş, bir süre sonra yürürlükten düşen Aile Hukuku Kararnamesi ile medeni hukuk laikleştirilmek istenmiş; ancak burada da doğrudan doğruya Bektaşî meselesi ile ilgili argümanlar kullanılmamıştı. Kısaca, her iki dönemde de İttihatçıların doğrudan, somut ve açık bir biçimde bir Bektaşî sorunu üzerinde durdukları veya bu konuyu, Bektaşîlerin taleplerine rağmen, bir sorun biçiminde gördükleri ifade edilemez. İşte bu durum, bu meseleyi çalışmayı, İttihatçı iktidarın tavrını yansıtacak veri eksikliği nedeniyle zorlaştırmaktadır.

Meseleye Bektaşîler tarafından bakıldığında arşive yansıyan Bektaşî talepleriyle ilgili belgeler görülmektedir. Meşrutiyet'in ilanıyla, tarikatlarının resmi bir biçimde tanınacağına dair umutlanan Bektaşîler, İttihatçılarla ilişki kurmak istemiş, taleplerini telgraf ve dilekçelerle hükümete ifade etmişlerdi. Bu belgeler, en azından Bektaşîler tarafından sorunun saptandığını ve çözüm arayışları içine girdiklerini göstermiştir. Bu talepler, arşive yansıdığı kadarıyla 1908-1914 yılları arasında gerçekleşmiş, 1914 yılında Cihan Harbi koşullarındaysa, bir taraftan İttihatçıların Bektaşîlerin sorunlarını çözmek için değil; fakat savaşın meydana getirdiği koşullarda ihtiyaç ve mecburiyetten bir takım ilişkiler kurdukları görülmüş; diğer taraftan ise İttihatçıların düşünürlerinden, siyaset yapıcılardan, daha orta ve uzun vadeli olacak bir biçimde, Bektaşî araştırmaları ve Türklük ile Bektaşîlik üzerine tarihi ve siyasi tezler üretilmiş, mesele daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bu makalede, bu mesele, burada sözü edilen saptamalar bağlamında, eldeki veriler kullanılarak yazılmış ve mesele, Bektaşîlerin talepleri doğrultusunda var olmak veya olmamak bağlamında incelenmiştir.

## 1. İttihat ve Terakki'nin Politikası

1908 yılında gerçekleşen Meşrutiyet devrimi, İttihat ve Terakki'nin liderliğinde yaşanmış, II. Abdülhamid'in baskıcı idaresine karşı hemen hemen tüm muhalif unsurlar tarafından sevinçle karşılanmıştır. 1908-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki, genel itibariyle iki alt dönem halinde incelenmiş, ilk dönem 1908-1913 yılları arasında denetleme iktidarı, ikinci dönemse 1913-1918 yılları arasında tam iktidar dönemi biçiminde adlandırılmıştır. Denetleme iktidarı yıllarında mecliste üstünlük sağlayan İttihatçılar, hükümetlere müdahalelerde bulunmuş, gerekli gördüğü hallerde hükümetleri devirmiş, yeni hükümetlerin iktidara gelmesini sağlamış; ancak Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında zayıf düşmüştü. 1913'te Babıali Baskını ile tam iktidar dönemine giren İttihatçılar, bu tarihten Cihan Harbi'nden yenik ayrıldığı 1918 yılına değin hükümetin tüm sorumluluğunu üzerine aldı (Akşin, 2001: 126-127, 377-378).

II. Abdülhamid iktidarı feodal bir devlet düzeni meydana getirmiş, çeşitli unsurlara askerlik muafiyeti, özel ordu kurmak gibi iltimaslar tanımış, tarikatları öne çıkarmıştı. İttihatçılara, Fransız Devrimi'nin meydana getirdiği düşüncelerle özgürlük, eşitlik ve kardeşlik sloganlarıyla din, ırk ayrımı gözetmeksizin eşit bir vatandaşlık kurmayı ve modern bir devlet meydana getirmeyi hedefledi. İttihat ve Terakki 1908 ve bu yılı takip eden kongre ve programlarında, Balkan Savaşlarının ardından düzenlenen 1913 Kongresine kadar, Osmanlıcı bir yaklaşımla ortak askerlik yükümlülüğünden, Türkçenin ortak eğitim dili olması gerektiğinden ve merkezi devlet yapısının güçlendirmesinden söz etmekteydi. Bu durumda monarşist güçler ve cemaatler İttihatçılara karşı çıktı. Rum cemaati, yerel dil ve adem-i merkezîyet talebini dile getirmiş, Ermeni örgütleri de bu istekleri paylaşmıştı. İttihat ve Terakki'ye karşı yasal tek muhalefet partisini meydana getiren ve Prens Sabahattin'in adamları olarak bilinen Ahrar Fırkası da monarşist güçlerle birlikte cemaat görüşlerini paylaşmış, adem-i merkezîyetçiliği savunmuştu (Kansu, 2015: 223-273)<sup>1</sup>.

1 1908'de gerçekleştirilen kongrenin ardından 1909, 1910, 1911 Kongreleri gizli bir biçimde Selanik'te, 1912, 1913, 1916, 1917 ve 1918 Kongreleri ise açık bir biçimde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Balkan Savaşlarında alınan ağır yenilginin ardından İttihatçılar, 1913 Kongresinde Osmanlıcı siyaseti terk etmiş, Türk milliyetçiliğine yönelmişlerdir (Tunaya, 2000: 293).

Ahmad'a göre, İttihat ve Terakki, Türk burjuvazisinin öncü partisi biçiminde tanımlanabilir. Burada burjuvaziden kast edilen, onun siyasal işleviydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda genellikle Rumlar ve Ermenilerden meydana gelen burjuvazi, komprador bir özellik göstermiş, kapitülasyonlardan yararlanmış, birçoğu yabancı devletlerin vatandaşlığına geçmiş, kendi çıkarları ile Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını bir arada görmemişlerdi. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasında, devleti yönlendirebilen, modernleştiren sermaye sahibi bir burjuva sınıfı var olmamış, devleti daha çok, Türklerden meydana gelen bürokrasi ve büyük toprak sahipleri idare etmişti. Büyük sermaye, ticaret ve bankacılık daha çok Rum ve Ermeni cemaatlerde toplanıyor, Yahudilerse kaderini büyük oranda Osmanlı Devleti'ne bağlamış, alt-orta sınıfları meydana getiriyordu (Ahmad, 1999: 25-30).

İttihatçıların gerçekleştirdiği devrim, her şeyden önce devleti yabancı denetiminden çıkarmayı hedeflemiş, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesi üzerine Avusturya malları etkili bir biçimde boykot edilmiş, Avusturya'dan alınan fes yerine Anadolu'da kalpak üretimi başlamış ve tercih edilmişti. Bu milli politikalarla birlikte İttihat ve Terakki, kapitalist kalkınma yolunu tercih ediyor, bir taraftan büyük yatırımların ancak yabancı sermaye tarafından yapılabileceğine inanıyor, öte taraftan sermayedarlarının çıkarlarını savunan yabancı devletlerin müdahalelerine karşı çıkıyordu. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında ekonomi politikaları sıkıntıya girse de Cihan Harbi sırasında İttihatçılar, bir Türk burjuvazisi meydana getirmek için kapitülasyonları tek taraflı kaldırmış, 1914'te Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarmış, ardından Müdafaa-i Milliye Cemiyeti vasıtasıyla temel maddeleri tekelleştirmiş ve yüksek kârlar elde etmiş, 1915'te de bir Esnaf Cemiyeti kurmuştu. 1916'da ticari işlemlerde Türkçe zorunluluğun getirilmesi, söz konusu politikanın milliyetçi bir çizgide biçimlendiğini gösteriyor, milli iktisat kurmak gayreti başlıyor ve şekilleniyordu (Toprak, 2017: 31-65; Pamuk, 2017: 163-175).

Osmanlı coğrafyasında burjuvazinin büyük çoğunluğunu Rumlar meydana getirmekte, en küçük işletmelerden en büyük işletmelere parayı ellerinde bulundurmaktaydı. Rum Patrikliği Meşrutiyet devriminde, geleneksel ayrıcalıklarının sürmesini, yerel meclis idaresinin genişletilmesini, askerliğin cemaat tarzında sürmesini istiyor, dolayısıyla İttihatçıların merkezietçi politikalarıyla ters düşüyordu. Ahmad, Rum cemaatini şöyle tarif ediyor: "Rum cemaati, siyasi bakımdan türdeşti ve Ortodoks Kilisesi ile Patriğin mutlak otoritesi altındaydı. Rum proletaryası ve



sendikalar bile Kilise'nin siyasi üstünlüğünü kabul ediyor ve 1908'de ortaya çıkan geniş Osmanlı sosyalist hareketi içinde çalışmayı reddediyorlardı” (Ahmad, 1999: 97).

İttihatçı idare ile Rumlar arasındaki en büyük çekişme ve mücadelelerden biri eğitim alanında yapılmak istenen merkezileşme çabasıyla ilgiliydi. İttihatçılar, Rum okullarını da merkezi denetim ve idare altına almak istiyor, bu okullara zorunlu Türkçe dersini koymaya çabalıyor; ancak Rum Patrikliği cemaat ayrıcalıklarının sürmesini talep ediyordu. 1909 ve 1910 yıllarında Maarif Nezareti, Rum okullarında Yunan öğretmenlerin, çocukları Osmanlı Devleti karşılığına sürükleyeceği endişesiyle çalıştırılmaması gerektiğini bildirmiş, diplomaların Rumca ve Türkçe iki dilde basılmasını talep etmiş, bakanlık müfettişlerinin okullarda rahatça denetim yapabilmeleri gerektiğini belirtmişti. 1911'de Bakanlık yetkilileriyle, Rum Patrikliği arasında yapılan görüşmeler neticesinde cemaat ayrıcalıklarının sürmesi ve Patrikliğin hakimiyetinin devam etmesi konusunda uzlaşmaya varıldı. İttihatçılar, Trablusgarp savaşı dolayısıyla Yunanistan ile ilişkileri bozmamaya ve içeride Rumları kaygılandırmamaya dikkat etmiş, dolayısıyla söz konusu taleplerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Kısaca, bu yıllarda İttihatçılar, Rum cemaati ve okulları üzerinde bir merkezi denetim kurmaya, Türkçeyi ortaklaştırmaya gayret etseler de kayda değer bir sonuç alamamışlardır (Kerimoğlu, 2007: 133-143).

Bir diğer büyük cemaati meydana getiren Ermeniler, Osmanlı coğrafyasında iki unsur tarafından temsil edilmekteydi. Bir tarafta Taşnaklar-Ermeni Devrimci Federasyonu küçük burjuvaziyi ve milliyetçiliği, özerklik talebini temsil etmekte, diğer tarafta amira sınıfını temsil eden Patrikhane ise ruhban-zengin tabakasını temsil etmekteydi ve geleneksel ayrıcalıklarının sürmesini isteyen monarşi taraftarıydı. Taşnaklar ile Patrikhane iktidar mücadelesi verirken birbirlerini eleştiriyor, birbirlerinden uzaklaşıyordu. Aslında her ikisi de özerklik talep etmekteydi; ancak Taşnaklar yollarına İttihatçılarla devam etmiş, 1912 ve 1914 seçimlerinde ittifak yapmışlardı. Buna karşılık İttihat ve Terakki, Berlin Anlaşmasında söz konusu edilen ıslahatları gerçekleştirmeye gayret etmiş, 1909 Adana Katliamında ilişkiler sarsılma da sürmüştü. 1913'te İttihat ve Terakki yerel idareyi güçlendirecek kararlar almış, 1914'te Bitlis'te Kürt isyancıların Ermenilere hücumunu önlemiş ve Ermenileri silahlandırmış, onların yeniden güvenini kazanmıştı. Ahmad, Cihan Harbi arifesinde İttihatçılar ile Ermeniler arasındaki ilişkiyi şöyle ifade ediyor: “İslahatın önündeki bütün engeller kaldırılmış ve Ermenilerin şikâyetlerinin giderilmesi de yalnızca bir

zaman meselesiymiş gibi görünüyordu. Ama Avrupa’da savaşın patlak vermesi, Türk-Ermeni ilişkilerinde yeni ve daha trajik bir sayfanın açılmasına neden oldu.” (Ahmad, 1999: 123)<sup>2</sup>.

İttihatçılar, Meşrutiyet yıllarına kadar uygulanmış Osmanlıcı, İslamcı ve bir bakıma kendi icatları Türkçü akımları faydacı bir biçimde savunmuş ve yeri geldikçe uygulamaya çaba göstermiştir. Ahmad’a göre, Osmanlıcılık siyasetini 1909 yılına kadar müzakere ile yürütmeye çalışmış; ancak başarılı olamamış, 31 Mart Vakasından sonraysa meclis kanalıyla bu siyaseti uygulamaya çalışmışlardı. Okullarda Türkçenin ortak bir eğitim dili olmasına gayret etmiş, tüm okullar üzerindeki merkezi denetimi arttırmıştı. 1909’da askerlik tüm vatandaşlar için zorunlu hale getirilmiş; ancak uygulamada bedelli askerlik sürüp gitmiş, 1915’te bedelli askerlik yeniden resmen kabul edilmişti (Ahmad, 1999: 97-108)<sup>3</sup>. Tunaya’ya göre, İttihatçılar asıl Türk milliyetçiliğini benimsemişti; ancak devrin koşulları gereği mecburen Osmanlıcı ve İslamcı olmuşlardı. Sözgelimi meşrutiyet rejimini İslami argümanlarla savunmaya çalışmış, kendilerine mahsus bir İslamcı yorum geliştirmiş; ancak mahkemeleri tamamıyla Adliye Nezareti’ne bağlayarak evlenme ve boşanmayı dini hükümlerden arındırarak laik bir siyaset izlemişlerdi (Tunaya, 2000: 378-379). İttihatçıların Türk milliyetçiliğini açık ve güçlü bir biçimde savunma ve uygulamaları ise Balkan Savaşları’nda alınan ağır yenilginin ve İttihatçıların hükümet darbesinin ardından tam iktidar olmalarıyla gerçekleşti.<sup>4</sup>

İttihatçı dönemin tarihi sorunsalları, öne çıkan araştırmalarda da izlendiği gibi, daha çok Meşrutiyet’e giden yıllarda İttihatçıların örgütlenmesi ve devrimci hazırlığı, Jön Türklerden İttihatçılara siyasal fikirleri, ekonomi politikaları, Enver Paşa ve Talat Paşa’nın kişilikleri, tarihi rolleri, İttihatçıların idaresi, idareci kişiler veya Merkez-i Umumi tarafından yönetimi, Cihan Harbi’ne girmek kararı, nedenleri ve sonuçları, Rumlar, Ermeniler ve diğer Osmanlı cemaatleriyle kurulan ilişkiler ve Yeni Hayat bağlamında ortaya çıkıyor.<sup>5</sup> İttihatçıların söz konusu iki büyük Osmanlı cemaati ile

2 Kaligian’a göreyse, Ermeni Devrimci Federasyonu, İTC ile ilişkilerini 1912 yılının sonlarında, Birinci Balkan Savaşı’nın öncesinde bitirmişti (Kaligian, 2017: 316-317).

3 Tunaya’ya göre ise Osmanlıcılık “devleti korumak için bir maskeydi. O kadar.” (Tunaya, 2000: 376).

4 Bu ideolojik dönüşümün bir çocuk yayını üzerinden okunması için bk. Yılmaz, 2017: 209-232.

5 Zafer Toprak’ın “Yeni Hayat” bağlamında ele aldığı incelemesi, milli iktisat ve nüfus politikasına dayanan Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve gelişimi sürecini incelemektedir (Toprak, 2017).

ilişkilerinde 19. yüzyılın başından itibaren görülen merkezileşme çabası ile geleneksel ayrıcalıkların sürdürülmesi politikasındaki çelişkiler gündeme geliyor.

İttihatçılar, denetleme iktidarı döneminde güçlerini sınamış, hükümet etmeyi öğrenmeye gayret etmiş, asgari programını özellikle merkezi iktidarı yeniden kurmak, Türkçenin ortaklaşmasını sağlamak, milli bir burjuvazi meydana getirmek yönünde kullanmış, bu programı tam iktidar döneminde daha güçlü bir biçimde gerçekleştirmeye gayret etmişlerdi. Ancak bu genel şartlar altında, bu makalenin konusu olduğu üzere, muhtemelen iktidar mücadelesi ve savaşlar dolayısıyla somut ve açık bir programla Bektaşî meselesi gündeme gelmemişti. Bektaşî meselesi, Bektaşîlerin taleplerine rağmen sorunsal haline dönüşmemiş, İttihatçılar, Bektaşîlerin taleplerini, Bektaşîler kayda değer siyasal bir güç meydana getirmediği için veya kendilerinin kayda değer bir programları olmadığından görmezden gelmişlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla İttihatçıların yapmak istedikleri, din işlerini sivil idarede merkezileştirip toplamak ve milliyetçi bir politika ekseninde kullanmaktı. Bu halde, Bektaşî meselesi üzerinde doğrudan doğruya durulmamış, bu mesele siyasal bir sorun halinde ortaya çıkmamıştır.

Kısaca söylemek gerekirse, II. Meşrutiyet yıllarında İttihatçıların programından yola çıkarak Bektaşî meselesi üzerinde durmak veya eğitim müfredatının, dini kurumların değişikliklerini takip ederek bir sonuca varmak mümkün görünmüyor. Ancak arşiv belgelerinde yer alan birtakım belgeler, İttihatçıların Bektaşîlerle girdiği ilişkiler, iktidarını kurmak, güçlendirmek veya korumak doğrultusunda söz konusu edilebilir. Aşağıda, öncelikle arşiv belgelerine yansıyan ve dönemin basınında takip edilebilecek, Bektaşîlerin İttihatçılardan, dolayısıyla Meşrutiyet rejiminden beklentileri üzerinde durulmuş, ardından Cihan Harbi yıllarında İttihatçıların Bektaşîlere yaklaşımı ve kurduğu ilişki üzerinden bir politikasının olup olmadığı incelenmiş ve bu dönem, 1826'da yasaklanan Bektaşî tarikatının resmen tanınması bağlamında olmak veya olmamak çerçevesinde değerlendirilmiştir.

## **2. II. Meşrutiyet Yıllarında Bektaşîlerin Talepleri (1908-1914)**

Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında, II. Meşrutiyet yıllarında iktidar ile ilişki kurmak konusunda ilk talebin bir varoluş sorunu yaşayan Bektaşîlerden geldiği görülmektedir. Arşivde bulunan birçok belgede, 1826'da kapatılıp yasaklı hale getirilen, mülkleri ellerinden alınan, din adamları sürülen, dergahlarının başına genellikle Nakşî şeyhler getirilen Bektaşîlerin kimliklerini yasal bir biçimde ortaya koymak istedikleri, meşru bir biçimde, Bektaşî din adamı kimliğiyle dergahlarının başına postnişin,

dedebaba olmak istedikleri anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Bektaşî talepleri şöyle ifade edilebilir:

1. Meşrutiyetin getirdiği özgürlüklerden Bektaşîler de yararlanmalı, Bektaşîlerin aşığı yukarı yüz yıllık baskılanması, ötekileştirilmesi sona ermeli, eşitlikçi bir biçimde talepleri görülmeli ve değerlendirilmelidir. Bazı Bektaşî din adamlarının Selanik'ten Şurayı Devlet'e Meşrutiyet'in ilanından iki yıl sonra gönderdikleri ve burada sözü edilen Meşrutiyet rejiminden beklentileri özlü bir biçimde şöyle ifade edilmişti: "Bütün Osmanlılar hürriyete adalete müstefit olmuşlardır. Bektaşîlerin bu nimetten mahrumiyetleri Kanun-ı Esasi ahkâmına muhaliftir" (BOA, ŞD.2068.13, 24 Mart 1326, [6 Nisan 1910]). Selanik'ten gönderilen bu telgraftan anlaşıldığı gibi, Meşrutiyet'in ilanı üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen Bektaşîlerin talepleri görmezden gelinmiştir. Bu telgrafta Hacı Bektaş dergahına Nakşî şeyhlerin tayininden vazgeçilmesi ve Bektaşî din adamlarının söz konusu tekkeye postnişin tayin edilmesi talep edilmiştir.

2. Yukarıdaki belgeden de anlaşılacağı gibi Bektaşîlerin, Meşrutiyet rejiminden beklentileriyle birlikte talepleri de vardı. Bektaşîlerin rejimden özgürlük beklentileriyle birlikte ilk talepleri tekkelerinin resmen tanınması, Bektaşîlerin kadim geleneklerinin yeniden resmen kabul edilmesiydi.

Osmanlı bürokrasisi tarafından yazılan bir belgeden anlaşılmaktadır ki birçok Bektaşî babası Bektaşîliğin yeniden resmen tanınması için Babialî'ye arzuhaller vermiş, bu arzuhaller ilgili birimlere ulaştırılmıştır. Söz konusu bir belgeye göre Bektaşîler: "Cennetmekan Sultan Mahmut Han-ı sani zamanında tekkeleri hakkında icra edilen muameleden bahis ile o vakitten beri Nakşibendilik namı tahtında muhafaza ettikleri Bektaşîliklerinin resmen tanınması" talebinde bulunmuş, bu talepleri Meşihat'a iletilmiştir (BOA, BE.3599.269902.1.1., 26 Cemaziyelahir 1326 [26 Temmuz 1908]). Yine Meşihat'a verilen bir başka arzuhal, Denizli'den gönderilmiş, bu belgede yer alan Bektaşî babalarından Hafız Ali ve Kazım Baba, Bektaşîliğin kadim muamelelerinin resmen tanınmasını talep etmişlerdi (BOA, BEO. 3652.2738.1.1. ve BEO. 3652.2738.2.1., 29 Temmuz 1325 [11 Ağustos 1909]).

3. İkinci önemli talep ilk belgede de söz edildiği gibi, Hacı Bektaş'ta yer alan merkez tekkenin başına, 1826'dan itibaren yapılageldiği gibi bir Nakşî şeyhin değil, bir Bektaşî din adamının geçirilmesi gerektiğiydi.

Arnavutluk, İlbasan'dan, 13 Bektaşî din adamının imzasıyla sadarete gönderilen bir belgede, bu talep etraflı bir biçimde ifade ediliyor. Söz konusu belgeye göre, Hacı Bektaş'ta yer alan merkez tekkede "istibdat zamanından" beri tayin edilen Nakşî şeyhlerin görevine son verilmeli, Nakşî şeyhliği tekke şeyhliğinden "lağv ve def" edilmelidir. Meşrutiyet döneminde meşru hukuk düzenin bulunduğu ve her tarikatın kendi iç işleyişini kendisinin sürdürmesi gerektiğini ifade eden belgeye göre, Bektaşiler de kendi kadim geleneklerini sürdürmeli, kadim zamanlarda yapıldığı gibi, postnişinlik dedebaya verilmeli; ancak Çelebilerin müdahaleleri engellenmelidir (BOA, BE. 3599.269902.3.1., 25 Temmuz 1325 [7 Ağustos 1909]). Arnavutluk'tan gönderilen bu belgede Bektaşî dergâhı içindeki Çelebiler ve Babagan kolunun çekişmeleri de görülmekte, Babagan koluna mensup Arnavut Bektaşiler, kendilerini tarikat evladı ve tarikatın sahibi görmekte, Hacı Bektaş'ın biyolojik evlatları olduğunu iddia eden Çelebiler ile iktidar mücadelesine devam etmekte ve merkezi iktidardan Çelebileri engellemesini beklemekteydi.

Arşiv belgeleri göz önünde tutulduğunda şu çıkarımlar yapılabilir: Bektaşiler, Bektaşî tekkesi 1826'dan itibaren yasaklanması ve baskılanmasına rağmen ülkenin çeşitli yerlerinde varlıklarını ve geleneklerini korumuş ve sürdürmüşlerdir. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle büyük bir beklenti ve ümide kapılmış, tekkelerinin resmen tanınacağı, ibadetlerini açık ve meşru bir biçimde yapabileceklerini düşünmüşlerdi. II. Abdülhamid'in baskı rejiminin sona ermesi ve Meşrutiyet'in verdiği özgüvenle taleplerini açık bir biçimde ifade etmişler, hükümetlerden tekkelerinin ve ibadetlerinin resmen tanınmasını, Bektaşî merkez tekkesine Bektaşî din adamlarının tayin edilmesini talep etmişlerdi. 1908'den itibaren görülen arzuhallere hükümetlerin herhangi bir yanıt verdiğine rastlayamadık; ancak taleplerin sürmesi hükümetlerin bu meseleyi en azından dinlediğini, takip ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, İttihatçı iktidarın ne denetim iktidarı zamanında ne de tam iktidar yıllarında Bektaşilerin talepleri karşılanmıştır. İttihatçılar, Bektaşilerle daha günlük ilişkiler kurmuş, Meşrutiyet ve Cihan Harbi yıllarında çeşitli biçimlerde Bektaşilerden faydalanmaya gayret etmişti.

Arşiv belgelerinde görülen Bektaşilerin talepleri gibi, İstanbul'da Hacıbezzâde Ahmet Muhtar tarafından idare edilen Muhibban dergisi de Yeniçerilerin bahane edilerek Bektaşî tekkesinin kapatılmasına karşı çıkmış, Bektaşî tekkesinin Nakşî şeyhlere verilmesini kabul etmemiş, tekkenin yeniden resmen tanınmasını talep etmiş, Bektaşiler ile ilgili önyargıları kırmaya gayret göstermişti (Işık, 2016: 408; Yolcu, 1998: 37-44). Meşrutiyet döneminde 1909-1912 yılları arasında konuyla ilgili

yayınlarını *Bektaşî Sırrı* adıyla kitaplaştıran Ahmet Rifat da Sultan Mehmet Reşat'ın Bektaşî tekkelerine halâ Nakşî şeyhleri tayin etmesini eleştiriyor, sultanın söz konusu dergahlara, Bektaşî babalarının atanmasını isteyen dilekçeleri görmesi gerektiğini ifade ediyordu (Küçük, 2003, 100).<sup>6</sup>

II. Meşrutiyet yıllarında hiç kuşku yok ki bu alandaki en önemli kültürel çalışmaları Ziya Gökalp'in yakınında, Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı üyelikleri yapmış, kısaca Türkçü bir çevrede yetişen ve yayınlar yapan Mehmet Fuad yapmış, Türk milliyetçiliği bağlamında milli ve orijinal bulduğu Bektaşilik ile ilgili tezi, orta ve uzun vadede bir paradigmaya dönüşmüştü.<sup>7</sup>

### 3. Cihan Harbi Yıllarında İttihatçıların Bektaşî Politikası (1914-1918)

Arşiv belgelerinde görülen Bektaşî talepleri karşısında, İttihatçı örgütün Bektaşî bir aşiret ağası ile kurduğu ilk temas, Balaban aşireti ağası Gül Ağa ile kurulan temas olmuştur. Bektaşî dergahları resmen kapalı olduğundan veya Bektaşîleri temsil edecek bir örgütlenme bulunmadığından Gül Ağa ile kurulan bu temas ve onun İttihat ve Terakki örgütü içine kabul edilmesi, büyük oranda Gül Ağa'nın Bektaşî olmasından değil; ancak onun bölgesinin güçlü aşiretlerinden olmasından ve İttihatçılara göre ittifak yapılabilecek bir aşiret olmasından kaynaklanmıştı. Gül Ağa ile belgelerden anlaşıldığı kadarıyla ilk defa 1910 yılında ilişki kurulmuş, Gül Ağa, İttihat ve Terakki üyesi kabul edilmiş, Cihan Harbi yıllarındaysa Gül Ağa'nın aşiretinden askeri ve iase desteği sağlanmıştı. Cihan Harbi yıllarında dikkat çeken bir başka gelişme, konuyla ilgili kaynakların yetersizliğine rağmen, Mücahidin-i Bektaşîye adıyla bir alayın kurulmasıydı. Veliyyeddin Çelebi'ye göre bu alay 7 bin kişiden meydana geldi ve Doğu Cephesine gönderildi (Küçük, 2003: 107).

İttihatçıların Bektaşîlere gösterdikleri daha yoğun ilgi, Cihan Harbi'nin ortaya çıktığı acil koşullarda görülüyor. İttihat ve Terakki liderlerinden Talat Paşa, Şopolyo'nun aktardığına göre, iktidara geldiklerinde şöyle diyordu: “Bu milletin başına geçtik. Fakat Anadolu bizim için kapalı bir kutudur. Önce, bunun içini tanımamız, sonra bu millete lâyük hizmetlerde bulunmamız lazım geldiğine inanıyorum.” Ziya Gökalp de bu söz üzerine, siyasi bir devrim yaptıklarını, en büyük devrimin toplumsal devrim

6 Ayrıca bk. Ahmed Rifki, 2014; 2015.

7 Mehmet Fuad'ın tezleri için şu iki kitaba bk. Köprülü, 2016a; 2016b. Köprülü'nün Bektaşîliğin kökeni ile ilgili tezinin eleştirisi ve yeni bir tez için bk. Stump, 2016.

olacağını ifade ediyor, bunun için ise öncelikle Anadolu'nun çeşitli dinsel inançlarını, tarikatlarını, Türkmen aşiretlerini tanımaları gerektiğini vurguluyordu (Birdoğan, 1994: 7).

Hangi tarihte yapıldığı ifade edilmeyen bu toplantı sonrasında parti umumi merkezi Ahiler, Emeniler, Türkmenler ve Kürtleri incelemek üzere çeşitli kişileri görevlendirmiş, Kızılbaş ve Bektaşileri incelemek için ise Baha Sait vazifelendirilmişti. Açık ki bu toplantıda alınan karar, İttihatçıların henüz ülkeyi tam anlamıyla tanımadıklarını ve tanımak, anlamak istediklerini, bununla birlikte oluşturacakları veya uygulayacakları politika için zemin yokladıklarını göstermektedir. Bu anlama çabası, aslına bakılırsa İttihatçıların sağladığı devrimci dalgaya işaret etmekte, 1826'dan beri görmezden gelinen, ötekileştirilen Bektaşilerin yeniden su yüzüne çıkmasını, olmak ile olmamak arasında bir yere tutunmalarını sağlamaktaydı.

Baha Sait, 1914-1915 yıllarında söz konusu çalışmasını yapmış; ancak bu çalışması, savaş yıllarında olası bir tepkiden çekinildiği veya siyaseten uygun görülmediğinden olmalı, yıllar sonra 1926-1927 yıllarında Türk Yurdu dergisinde yayınlandı. Yazar, bu yıllarda çalışmalarını yeniden gözden geçirmiş, Birdoğan'a göre, Cumhuriyetçi coşkuyla Türklük öğelerini fazlaca arttırmıştı (Birdoğan, 1994: 9). Baha Sait söz konusu kitabında Alevilerin Türk olduklarını vurgulamış, Türk olmak ile Alevi olmayı özdeşleştirmişti. Kitabında şu sözler bu anlayışı ifade ediyordu: "Türk Alevi zümrelerinin en belirgin amacı Türk dilini, soyunu, kanını korumaktır. Onlar madde olarak bunu başardılar. Hatta Alevi olmayan bir Türk ile evlenmedi. İki kadın almadı. Boşama yapmadı. [...] Kadın örtünmedi. Kızılbaş kadını örtünmediği için bunu anlayamayanlar ona iftira etti." Baha Sait'e göre, Alevi kültürü birebir Oğuz kültürünün devamından ibaretti: "bu zümrenin tören ve yaşam yolu Oğuz töresidir. Şaman Türk çadırının tıpkısıdır" (Birdoğan, 1994: 22-24). Bu tez, Mehmet Fuad Köprülü'nün tezi ile ilişkilendirilebilirse de şüphesiz Baha Sait'in tezi, çok daha kaba, sadece olgusal gerçekliğe ve hayali bir Oğuz karşılaştırmasına dayanan siyasal, tarihsel süreç ve incelikten yoksun bir tezdi.

1918 yılında Adana Vilayeti tarafından bölgedeki Tahtacılarla ilgili yapılan bir araştırmada Tahtacıların yaşadığı coğrafya, nüfusları, meslekleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler verilmiş ve önyargıdan uzak, betimleyici bir tarzda Bektaşiliğin inançları üzerinde de durulmuştu. Bu raporda da oldukça milliyetçi bir yaklaşım

görülmüş, Tahtacıların “hâlis Türkmenler” oldukları vurgulanmış, Bektaşî inancın eski “Türk itikat ve ayinlerinden” olduğu ifade edilmiştir (Aytaş, 2012: 64-68).

Alevilik-Bektaşîlik çalışmalarında bu dönemin öne çıkan araştırmacısı hiç şüphesiz Mehmet Fuad Köprülü olmuştur. Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp’in çevresine dahil olup çeşitli Türkçü derneklere çalışmalar yürüten Köprülü, İttihatçıların sağladığı olanaklarla Maarif Nezareti’nde çalışmış, genç yaşta üniversitede dersler vermiş, okullar için ders kitapları yazmış, monarşist görüşe karşı halkçı bir almaşıkla meydana gelen Türk milliyetçiliği ekseninde bir Alevi-Bektaşî çalışma sahası ve tezi inşa etmiştir.

Köprülü, 1918’de yayınladığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı çalışmasında esas itibarıyla Ahmed Yesevi ve Yunus Emre üzerinde durmuş, ancak dolaylı da olsa Bektaşî meselesini gündeme getirmişti. Milliyetçi bir yaklaşımla ele aldığı bu çalışmasında, Ahmet Yesevi ve Yunus Emre’nin Türk edebiyatının kurucuları ve en önemli milli değerleri olduğunu ifade etti. Bu araştırmasında, daha sonra kopmaz bir biçimde birbirine bağlayacağı Bektaşîlik ile Yesevilik arasında hiçbir bağ olmadığını söylemiş, Yesevilik’in şeriat içinde görülebilecek bir tarikat olduğunu, ancak Bektaşîlik’in başından itibaren çeşitli etkiler altında şeriat dışı, gayri Sünni bir tarikat olduğunu ifade etmişti (Köprülü, 2016: 183-185). Köprülü’ye göre, Ahmet Yesevi’nin önderlik yaptığı edebiyat Nakşibendilik’in, Yunus Emre’nin önderlik yaptığı edebiyat ise Bektaşîlik’in kaynağı olmuştur. Bu çalışmasında Köprülü, dolaylı bir biçimde de olsa Bektaşîlik’in kökeni sorunu üzerinde durmuş, Yesevilik’in kaynakları arasında görmezken Yunus Emre’yi Bektaşî edebiyatının önemli bir kaynağı saymıştı. Yunus Emre dolayısıyla ve milli edebiyata yaptığı vurguyla Alevi-Bektaşî din adamlarının, ozanlarının Türk kökenine işaret ediyordu.

Köprülü, 1925’te yayınladığı *Anadolu’da İslamiyet* adlı çalışmasında doğrudan doğruya din sorunu üzerinde durmuş, Anadolu’nun nasıl, hangi etkilerle İslamlaştığını betimlemeye gayret etmişti. Yazara göre, Anadolu’nun İslamlaşmasında en önemli etkiyi Asyalı geleneklerini büyük ölçüde koruyan Türkmen Babaları gerçekleştirmiş, Anadolu’ya göçen geniş ve ardı arkası kesilmeyen Türkmen aşiretlerinin anlayacakları dilde ve göçebe geleneklerle biçimlenmiş bir İslamlaşma sürecini inşa etmişlerdi. Bu süreçte çeşitli İslami tarikatlar görülmüş, Kalenderilik, Haydarilik, Babailik gibi etkilerle biçimlenen Hacı Bektaş ve süreç içinde kurumlaşan Bektaşîlik bu tarikatlar arasında öne çıkmıştı. Köprülü bu çalışmasında Bektaşîlik meselesindeki



tezini meydana getirmişti, ona göre Hacı Bektaş'ta kaynağını, önder kişisini bulan Bektaşilik, bir silsile halinde Türkmen Babalarına, Rum Abdallarına, Ahmet Yesevi'ye bağlanmakta, Türkmen aşiretlerin İslam öncesi din anlayışı ve gelenekleriyle biçimlenmiş bir hayat tarzını ifade etmekteydi. Yazar, bu tezle bugüne kadar büyük oranda gücünü ve etkisini sürdüren bir şablon meydana getirdi. Bu şablona göre, Anadolu'da şehirlerde, toprak sahibi yönetici çevrelerde ve alimler arasında Sünnilik tutunmuş, geleneklere bağlı, göçebe Türkmen aşiretler arasındaysa nihayet Bektaşilik yaygın bir hal almıştı. Bektaşiler, Türkmen aşiretlerin yaygın olduğu coğrafyada tutunmuş, eski Asya geleneklerinden, yeni ortaya çıkan tarikatlara varıncaya kadar çeşitli etkilerle biçimlenmişti (Köprülü, 2005: 29, 41-42, 69, 71, 76-77).

Köprülü 1920'lerde meydana getirdiği tezini, 1935'te Fransızca kaleme aldığı ve 1959'da Türkçeye çevrilen kitabı *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*'nda daha açık ve daha güçlü bir biçimde savundu. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Gaziler, Alpler, Ahiler, Bacıyan-ı Rum kadar ve hatta belki tüm bunlardan daha önemli unsur Abdalan-ı Rum'dan meydana gelmekteydi. Şehirlilerin ve iktidarın dini yaşamını, anlayışını meydana getiren Sünniliğin aksine, Abdalan-ı Rum'u meydana getiren Türkmen Babaları, Sünni Müslümanlığı değil, eski Türk geleneklerinden mehdi beklentisine uzanan çeşitli unsurlardan meydana gelen senkretik bir din anlayışını oluşturmuştu. Babai mürsitlerinden Hacı Bektaş ile güçlü bir lider bulan Bektaşilik zamanla neredeyse tüm gayri Sünni unsurları topladı. Köprülü, bu çalışmasında eski tezini terk etmiş Yeseviliğin de gayri Sünni bir tarikat olduğunu ifade etmiş, Bektaşilikten geriye doğru Yesevilik arasında kopmaz bir zincir meydana getirmişti (Köprülü, 2016: 135-154).

Kısaca, İttihat ve Terakki iktidarı zamanında çalışma alanını oluşturan ve halkçılık ile almaşık bir milliyetçilik ekseninde çalışmalarını yürüten Köprülü, Alevi-Bektaşî kitlelerin kökenini Türk etnik topluluğunda görmüş, şehirli, okur yazar, medreseli, iktidar çevresini meydana getiren Sünni kitlelere karşı, Asyalı geleneklerini sürdüren, şaman adetlerini devam ettiren Türkmen babalarının etkisinde, eski dinlerini, çeşitli dini etkilerle ve İslam ile bağdaştırmış, göçebe, yarı-göçebe, okur yazar olmayan kitleler biçiminde saptamıştı. Köprülü tezi günümüze kadar etkisini büyük oranda sürdürmüş, ancak yakın zamanda kitabın giriş kısmında söz ettiğimiz gibi çeşitli yanlarıyla eleştirilmiştir.

## Sonuç

Sonuç itibarıyla, II. Meşrutiyet yıllarında, Bektaşilerin varlık sorunu bağlamında görülebilecek kayda değer unsurlar şöyle ifade edilebilir: 1. Bektaşiler, 1826'da tekkelerinin kapatılmasından, aşağı yukarı seksen yıl sonra, Meşrutiyet rejiminin verdiği umutla, teşkilat ve inanç talepleriyle devlet nazarında görünür bir hale gelmiş, kendilerine has kimlik taleplerini içeren dilekçeleri kabul edilmiştir. Bektaşiler, kendilerini gizlemeden kamusal alanda görünmüş, gazetelerde yer edinmiştir. 2. Osmanlı Devleti, İttihatçı idareyle birlikte büyük oranda Osmanlı iktidarının meydana getirdiği önyargılardan uzak bir biçimde, Bektaşiliğin ne olup ne olmadığını araştırmaya başlamış, Baha Sait'in kaba siyasal tezleri bir yana, Köprülü ile birlikte Bektaşilik, Türk kültürünün ve siyasetinin temel unsurlarından birisi kabul edilmiştir. Bu tez bir yanıyla, Bektaşileri saptanmış bir Türk kimliği altında, İttihatçıların dayandığı-yaslandığı bir toplumsal kesim haline getirmek istemiş, bir yanıyla da Bektaşilere daha uzun vadede, Türk milliyetçiliğine tutunacak meşru bir zemin hazırlamıştır.

### A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BOA, ŞD.2068.13, 24 Mart 1326, [6 Nisan 1910].

BOA, BE.3599.269902.1.1., 26 Cemaziyelahir 1326 [26 Temmuz 1908].

BOA, BEO. 3652.2738.1.1. ve BEO. 3652.2738.2.1., 29 Temmuz 1325 [11 Ağustos 1909].

BOA, BE. 3599.269902.3.1., 25 Temmuz 1325 [7 Ağustos 1909].

### B. Telif Eserler, Makaleler ve Tezler

AHMAD, Feroz (1999). *İttihatçılıktan Kemalizme*. Çev. Fatmagül Berktaş. 4. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.

AHMED RIFKI (2014). *Bektaşî Sırrı*. C. I-II. Haz. Mahmut Yücer. İstanbul: Kesit Yayınları.

\_\_\_\_\_ (2015). *Bektaşî Sırrı*. C. III-IV. Haz. Hür Mahmut Yücer. İstanbul: Kesit Yayınları.

AKŞİN, Akşin (2001). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

AYTAŞ, Gıyasettin (2012). “İttihat ve Terakki Döneminde Adana Valiliği Tarafından Tahtacı Yörükler Hakkında Hazırlanan Bir Rapor”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*. S. 63. 59-76.

BİRDOĞAN, Nejat (1994). *İttihat ve Terakki'nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması (Baba Said Bey)*. İstanbul: Berfin Yayınları.

İŞİK, Zekeriya (2016). “Muhibban Dergisi'nin 20. Yüzyıl Başlarında Tarikatları Savunma ve İtibar Kazandırma Çabaları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 15, S. 30. 399-427.

KALİGİAN, Dikran Mesrob (2017). *Taşnaklar ve İttihatçılar*. Çev. Deniz Mutlu Taşyürek. İstanbul: Aras Yayınları.

KANSU, Aykut (2015). *1908 Devrimi*. Çev. Ayda Erbal. 7. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

KARAKAYA-STUMP, Ayfer (2016). *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KERİMOĞLU, Hasan Taner (2007). “II. Meşrutiyet'in İlk Yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikası ve Rumlar”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 22. 133-143.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (2005). *Anadolu'da İslamiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (2016). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (2016). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

KÜÇÜK, Hülya (2003). *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- PAMUK, Şevket (2017). *Türkiye'nin İki Yüzyıllık İktisadi Tarihi*. 8. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TOPRAK, Zafer (2017). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*. 2. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- TOPRAK, Zafer (2017). *Türkiye'de Yeni Hayat, İnkılap ve Travma 1908-1928*. İstanbul: Doğan Kitap.
- TUNAYA, TARIK Z. (2000). *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. 3, İttihat ve Terakki*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILMAZ, Eray (2017). "Osmanlıcılıktan Türk Milliyetçiliğine Bir Çocuk Dergisi: Çocuk Dünyası: (1913-1914)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII/1: 209-232.
- YOLCU, Nilgün (1998). "II. Meşrutiyet'te Yayınlanan Bektâşilikle İlgili Bir Dergi; 'Muhıbbân'". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 7. 37-44.